

Conceptualization of Fear in the Quran: A Cognitive Approach

Vol. 16, No. 6, Tome 90
pp. 145-183
January & February
2026

Farideh Amini¹ & Fathiyeh Fattahizadeh^{2*}

Abstract

The present research investigates the conceptualization of the metaphors of “fear” in the Quran. Conceptual metaphors are an important discourse in cognitive linguistics. In this approach, metaphors are believed to be a cognitive phenomenon which manifests in language. This research aims to identify the initial spheres based on which fear has been conceptualized in the Quran and endeavors to attain the stance of the Quran on this emotion. To this end, a body of 607 verses containing the concept of fear was collected. In the next stage, 18 concepts were identified using cognitive analysis. The two schemas of force and movement as the initial spheres play a major role in the conceptualization of “fear” in the Quran. In conceptualization based on movement, behavioral and physiological actions of people facing external forces indicate their lack of control and defeat by external forces, with a virtual basis in most cases. In return, in conceptualizing fear based on the schema of force, the presence of a range of forces such as pressure, blocking, and redirection in facing external forces express the voluntary reaction of people in overcoming the external forces. Hence, in line with its guiding purposes, the Quran has missioned the prophets, in many cases as a divine command, to ask His audience to confront the non-divine external forces with the force arising from – the fear – of divine majesty.

Keywords: Quran, Conceptual metaphor, Imaginary schema, Emotions, Fear

Received: 24 March 2022
Received in revised form: 17 September 2022
Accepted: 3 October 2022

¹ Postdoctoral researcher, Department of Quranic Studies and Hadith, Faculty of Theology, Alzahra University, Tehran, Iran;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0439-9421>

² Corresponding Author, Professor of the Department of Quranic Studies and Hadith, Faculty of Theology, Alzahra University, Tehran, Iran; Email: f_fattahizadeh@alzahra.ac.ir

RCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1633-0955>

1. Introduction

language serves not only as a conduit for information but also as a medium for the representation of emotions. Consequently, cognitive linguists have dedicated significant attention to investigating the role of metaphor in expressing affect. Within this scholarly landscape, the conceptualization and representation of fear in the Quran constitute the central focus of the present research. Analogous to other foundational texts, the Holy Quran extensively addresses the concept of fear, an emotion traceable through a multitude of distinct keywords across its verses. In line with Ricoeur's perspective, religious texts are replete with metaphors, and a profound grasp of their teachings necessitates attention to their inherent metaphorical structures. The ultimate aim of metaphor within religious discourse is to incite reflection and unveil latent truths.

Research Question(s)

In the Quran, through which source domains is the abstract concept of fear (khawf/khashya/rahab, etc.) conceptualized? Furthermore, can these identified source domains facilitate an evaluation (positive or negative axiological assignment) of fear within the Quranic discourse?

2. Literature Review

While studies have explored the cognitive conceptualization of "fear" in Persian and other non-Persian languages, no research to date has specifically addressed the conceptualization of fear in the Quran. The authors of the present study aim to utilize cognitive linguistics as a scientific method for understanding and interpreting the Quran, with the goal of extracting the conceptualization patterns of "fear" within its text. This research suggests that the Quranic corpus, similar to other linguistic corpora, employs conceptual metaphors in its conceptualization processes and in its communication with the audience. The findings of this study can be beneficial for re-examining

Quranic exegeses and translations. Furthermore, the current research provides an opportunity to compare the results of the conceptualization of "fear" with other languages, thereby extracting cultural differences and similarities related to this emotion

3. Methodology

Conceptual Metaphors and Image Schemas are central theories in cognitive semantics. Contemporary views emphasize the conceptual and cognitive function of metaphor, seeing it as a tool for understanding reality. Each metaphor involves two conceptual domains: a source domain (concrete) from which metaphorical expressions are drawn, and a target domain (abstract) that is understood through the source.(Kövecses,1393)

Conceptual metaphors are categorized as either knowledge-based or schema-based. Schema-based metaphors specifically involve image schemas as their source domain.(Afrash,1397)

Image schemas are recurring, dynamic patterns derived from our sensory-motor interactions with the environment, providing coherence to our experiences across perceptual, sensory-motor, emotional, historical, social, and linguistic dimensions. Key image schemas relevant to this discussion include Force and Motion.

Human interaction with the environment involves exerting or being affected by forces (e.g., compulsion, blockage, diversion, enablement). This physical experience forms the basis for conceptualizing abstract domains. According to Kövecses(1395), the Force schema plays a significant role in conceptualizing emotions. In this context, two forces are involved: an external force causing the emotion (e.g., fear) and an internal reaction (resistance or surrender) to that external force. For instance, an unusual event (external force) leads to fear, prompting an individual to flee (internal reaction), thus conceptualizing fear through a physical action.

The Motion schema is another fundamental experiential domain, universal across languages. It comprises source, path, and goal schemas. Our bodily experience of moving from a source along a path to a goal is a foundational image schema used in a wide range of reasoning and conceptualizations.

The data analyzed in the current study were collected with the aim of investigating the conceptualization of "fear" in the Quran. To compile the relevant corpus, two methodologies were employed: target domain-based searching and manual searching.

In the target domain-based search, the following lexemes that denote "fear" in the Quran were added to the corpus: *khawf* (124 occurrences), *ḥadhar* (17), *wajal* (5), *faza'* (6), *raw'* (1), *ru'b* (5), *rahab* (12), *nadhar* (125), *khashya* (48), *shafaq* (10), and *waqī* (258). For the manual search, all events potentially eliciting fear, such as warfare, supernatural occurrences (e.g., prophets' miracles), and eschatological events (e.g., pre-Resurrection events), were meticulously examined. This process resulted in a selected corpus comprising 607 verses. Through the analysis of this corpus, 18 distinct conceptual mappings for the conceptualization of "fear" were identified.

To discern the metaphors and image schemas present in the research, and to grasp their semantic nuances, the original Arabic text of the Quran, along with lexical and exegetical sources, were utilized, rather than relying on translations. However, when presenting the translation of the verses, the most fitting available Quranic translation was selected—one that best aligned with the specific metaphor and image schema identified in the respective verse.

4. Results

The results of this study revealed the following:

— The Force Image Schema plays a central role in the conceptualization of fear in the Qur'an. Within this conceptualization, two types of forces are at work: an external force exerted upon the individual, which triggers the feeling

of fear, and a second force, representing the individual's response or action in reaction to the source of fear.

_ Based on the individual's reaction to fear, two primary source domains, namely Motion and Force, are the most fundamental in structuring the concept of fear. Following these, the Container and Object Image Schemas also serve as cognitive foundations for conceptualizing fear.

_ The **Conceptual Metaphor [FEAR IS MOTION]** organizes various types of movement such as fleeing, running, ascending, retreating, prostrating, trembling, as well as the involuntary movements of the eyes and heart. These movements are understood as behavioral or physiological reactions to fear. The metaphorical basis for this conceptualization stems from real-world experiences where such movements often occur in response to causes like war, the Day of Judgment, divine punishment, supernatural events, or the overwhelming majesty and power of God. In this cognitive framework, motion reflects an instinctive behavioral reaction to fear, and its application in the Qur'anic discourse emphasizes the individual's lack of control over the external causes and forces that evoke fear

_ The Force schema constitutes another fundamental source domain underlying the conceptual metaphor [FEAR IS A FORCE]. This metaphor integrates various manifestations of force, including pressure, obstacles, and deviations from one's path. Within this framework, reactions are more voluntary, where the individual employs inner force to confront external forces such as disobedience and sin.

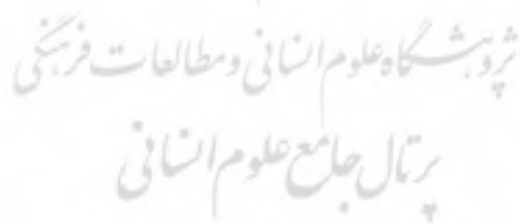
_ In the Qur'an, for the conceptualization of external fears, the Motion Schema is predominantly used, whereas for internal fears, the conceptualization relies on the Force and Container Schemas.

_ In the Qur'anic worldview, true force and power are exclusively attributed to God, while all other forces are considered ineffective or subordinate. Consequently, individuals who deny the effectiveness of divine

power are depicted as being overpowered when confronted with this force or other forces associated with it. Their fear is conceptualized through physical reactions and movements.

_ In contrast, those who acknowledge the divine greatness and omnipotence as the only effective force experience fear of Satan and sin through the conceptual metaphor of Blockage and Diversion Schemas, which are grounded in the broader Force image schema. This reaction to the forces of Satan and sin, as encouraged by divine commands, evokes a form of moral fear—a fear with a positive evaluative dimension, associated with ethical awareness .

_ the Qur'anic language employs body parts as containers for the emotion of fear, consistent with the Container Schema in cognitive linguistics. Among internal organs, the heart holds a central role as the primary locus for fear in Qur'anic discourse. Additionally, external organs such as the eyes and ears are also referenced as vessels or instruments through which fear manifests or is perceived

دوماهنامه بین‌المللی

۱۶، ش ۶ (پیاپی ۹۰)، بهمن و اسفند ۱۴۰۴، صص ۱۴۵-۱۸۳

مقاله پژوهشی

https://lrr.modares.ac.ir/article_7095.html

مفهوم‌سازی «ترس» در زبان قرآن کریم: رویکرد شناختی

فریده امینی^۱، فتحیه فتاحی‌زاده^{۲*}

۱. پژوهشگر پسادکتری، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

۲. استاد گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۷/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱/۴

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی چگونگی مفهوم‌سازی استعاره‌های مفهومی «ترس» در قرآن می‌پردازد. استعاره مفهومی از مباحث مهم در زبان‌شناسی شناختی است، در این رویکرد اعتقاد بر این است که استعاره پدیده‌ای شناختی است و آنچه در زبان ظاهر می‌شود تنها نمود این پدیده شناختی است. پژوهش حاضر با هدف شناسایی حوزه‌های مبدایی که در قرآن ترس بر مبنای آن مفهوم‌سازی شده‌اند، می‌کوشد به نگرش قرآن درخصوص این عاطفه دست یابد. به منظور دستیابی به این هدف پیکره‌ای متشکل از ۶۰۷ آیه که دربردارنده مفهوم ترس بودند جمع‌آوری شد، سپس از طریق تحلیل شناختی، ۱۸ نام‌نگاشت شناسایی شد. دو طرحواره نیرو و حرکت به عنوان حوزه مبداء، در مفهوم‌سازی «ترس» در قرآن نقش عمده ایفا می‌کنند. در مفهوم‌سازی بر مبنای حرکت، کنش‌های رفتاری و فیزیولوژیک در افراد در مواجهه با نیروی بیرونی بیانگر عدم کنترل ایشان و مغلوب شدن در برابر نیروی بیرونی است که در اکثر موارد از اساس مجازی برخوردار است، در مقابل در مفهوم‌سازی ترس بر مبنای طرحواره نیرو، حضور انواع نیروها از جمله فشار، انسداد و تغییر مسیر در مواجهه با نیروی بیرونی بیانگر واکنش ارادی افراد در غلبه بر نیروی بیرونی است از این روست که قرآن در راستای هدف هدایتی خود در بسیاری از موارد در قالب امری و ضمن مأمور کردن انبیا از مخاطبان خود خواسته است که با نیروی برآمده از ترس - عظمت الهی به مقابله با نیروهای بیرونی غیرالهی بپردازند.

واژه‌های کلیدی: قرآن، استعاره مفهومی، طرحواره تصویری، عواطف، ترس.

۱. مقدمه

پیشرفت‌های زبان‌شناسی شناختی در دهه‌های پایانی قرن بیستم سبب شد، ماهیت جدیدی برای استعاره و کارکرد آن معرفی شود، در رویکرد جدید به استعاره صرفاً به عنوان ابزار بلاغی نگریسته نمی‌شود، بلکه استعاره به عنوان ابزار پیونددهنده میان اندیشه و زبان، قلمداد می‌شود. ماهیت استعاره مفهوم‌سازی^۱ است به این معنا که معمولاً حوزه معنایی انتزاعی که از آن تعبیر به حوزه مقصد^۲ می‌شود با حوزه معنایی ملموس یعنی حوزه مبدأ^۳ قیاس می‌شود و در اثر فرایند نگاشت^۴ حوزه پیچیده و انتزاعی درک می‌شود؛ استعاره ابزار شناختی است که در نقش یک الگو عمل می‌کند تا اندیشه‌هایی را که مفهوم پیچیده دارند بتوان از طریق آن بیان کرد. از جمله عرصه‌هایی که می‌توان در آن حضور فعال استعاره‌های مفهومی را ملاحظه کرد و از آن به منظور درک و فهم بهره گرفت، پیکره آیات قرآن است، چراکه به عقیده ریکور متون دینی سرشار از استعاره است و به منظور درک معارف آن باید شیوه استعاری آن را مورد توجه قرار داده شود؛ هدف از به کارگیری استعاره در گفتار دینی واداشتن به تفکر به منظور کشف حقایقی است که پنهان مانده‌اند (ریکور، ۱۳۸۶، ص ۸۳).

زبان به عنوان وسیله‌ای که انتقال اطلاعات را برعهده دارد بی‌شک منتقل‌کننده عواطف در بستر خود نیز خواهد بود، این مسئله زبان‌شناسان عرصه شناختی را برآن داشت تا به مطالعه ساخت استعاره در حوزه عواطف توجه نشان دهند، از میان عواطفی چون خشم، غم، شادی و مانند آن ترس و مفهوم‌سازی آن در زبان قرآن موضوع پژوهش حاضر است، هم‌راستا با سایر متون، در قرآن نیز به مفهوم ترس پرداخته شده است و این حس در قالب کلیدواژه‌های مختلف در قرآن قابل پیگیری است. تعدد کلیدواژه‌گانی که در معنای ترس در قرآن به کار رفته‌اند، خود بیانگر اهمیت این حوزه و مسائل مربوط به آن است.

پژوهش حاضر بر محور دو پرسش اصلی شکل گرفته است:

۱. در قرآن از کدام حوزه‌های مبدأ برای مفهوم‌سازی حوزه انتزاعی ترس بهره گرفته شده است؟

۲. آیا از طریق حوزه‌های مبدأ به دست آمده، می‌توان ترس را ارزش‌گذاری کرد؟

فرضیه‌های پژوهش حاکی از آن است که در قرآن از حوزه‌های مبدأ حرکت و نیرو - همسو با سایر زبان‌ها - برای مفهوم‌سازی ترس بهره گرفته شده است؛ همچنین می‌توان بر مبنای حوزه‌های مبدأ به دست آمده، ترس را ارزش‌گذاری کرد.

۲. پیشینه پژوهش

بهره‌گیری از نظریه استعاره مفهومی به عنوان ابزاری روشمند و برخوردار از چارچوبی منسجم، در مطالعه متون این زمینه را فراهم آورده است که پژوهشگران متعددی از این ابزار استفاده کنند، از میان پژوهش‌های متعدد صورت‌گرفته در حوزه استعاره‌های مفهومی و به منظور بررسی دقیق‌تر پیشینه پژوهش حاضر، تمرکز بر آن دسته از پژوهش‌هایی است که حوزه مقصد ترس را موضوع پژوهش خود قرار داده‌اند:

ملکیان (۱۳۹۱) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی کاربرد استعاره احساس در کاربرد روزمره: مطالعه موردی شهر تهران» به ۵ حوزه «خشم، غم، شادی، ترس و عشق» پرداخته است و ۱۶ حوزه مبدأ برای ترس معرفی کرده است، صراحی (۱۳۹۱) در رساله دکتری با عنوان «بررسی مقابله‌ای استعاره عواطف در زبان فارسی و انگلیسی براساس نظریه استعاره مفهومی معاصر» به عواطف بنیادین «خشم، غم، شادی، ترس و عشق» پرداخته است؛ شرف‌زاده و زارع (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی شناختی مفهوم ترس در زبان فارسی» بیان کرده است که در زبان فارسی از ۵ حوزه مبدأ برای مفهوم‌سازی ترس بهره گرفته شده است، قوچان‌نژاد (۱۳۹۵) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «استعاره‌های مفهومی حوزه ترس در زبان فارسی: رویکردی پیکره‌بنیاد» به ۵۱ حوزه مبدأ برای حوزه ترس دست یافته است و حوزه مبدأ ماده، نیرو و حرکت را به عنوان پربسامدترین حوزه‌ها معرفی کرده است. مولودی و کریمی (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «رویکرد پیکره بنیاد به استعاره‌های شناختی در زبان فارسی: مطالعه موردی حوزه ترس» با رویکرد پیکره بنیاد به ۳۹ حوزه مبدأ برای مفهوم‌سازی ترس در زبان فارسی پرداخته است.

پژوهش‌های صورت گرفته پیرامون ترس در آثار غیرایرانی نیز قابل پیگیری است؛ ویجوان^۵ و جینگلن^۶ (۲۰۰۸) در اثری با عنوان «بررسی مقابله‌ای استعاره‌های ترس در انگلیسی و چینی» به استعاره‌های مفهومی این دو زبان پرداخته است. در این اثر، ترس ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین تجربه بشر ذکر شده و تشابهات مشترکی را در مفهوم‌سازی حوزه ترس در بررسی دو زبان ردیابی کرده است. اوسترا^۷ (۲۰۱۲) در اثری با عنوان «تحلیل پیکره‌بنیاد مفاهیم عاطفی: مفهوم ترس در انگلیسی و آلمانی» به ترس پرداخته است درنهایت آنسا^۸ (۲۰۱۴) در اثری با عنوان «فرهنگ در شناخت بدنمند: مفهوم‌سازی استعاری و مجازی ترس در آکان و انگلیسی»^۹ به نقش فرهنگ در مفهوم‌سازی ترس

پرداخته است. نتایج پژوهش مزبور نشان می‌دهد که حوزه‌های مبدئی که ترس را مفهوم‌سازی می‌کنند، اغلب بدنمند و همگانی هستند. گرچه که با حوزه مبدأ برخاسته از فرهنگ نیز مواجه‌ایم. بررسی پیشینه مزبور نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی پیرامون مفهوم‌سازی «ترس» با رویکرد شناختی در قرآن صورت نگرفته است، نویسندگان پژوهش حاضر برآنند تا با بهره‌گیری از مطالعات زبان‌شناسی شناختی به عنوان روشی علمی در فهم و تفسیر قرآن به استخراج الگوی مفهوم‌سازی «ترس» در قرآن دست یابند. این پژوهش نشان می‌دهد، پیکره آیات قرآن همسو با سایر پیکره‌ها در مفهوم‌سازی و ارتباط با مخاطب از استعاره‌های مفهومی بهره گرفته است، از دستاوردهای این پژوهش می‌توان در بازخوانی تفاسیر و ترجمه‌های قرآن بهره برد، نیز پژوهش حاضر این امکان را فراهم می‌آورد تا نتایج حاصل از مفهوم‌سازی «ترس» با دیگر زبان‌ها مقایسه شود و تفاوت‌ها و شباهت‌های فرهنگی در حوزه این عاطفه استخراج شود.

۳. چارچوب نظری

معناشناسی شناختی به عنوان شاخه‌ای از زبان‌شناسی شناختی^{۱۲} به دنبال کشف ارتباط میان تجربه، نظام مفهومی ذهن^{۱۳} و ساختار معنایی^{۱۴} است که در زبان بازنمود یافته است. به عبارت دیگر، محققان حوزه معنی‌شناسی شناختی در جست‌وجوی آن هستند که معانی چگونه در ذهن شکل می‌گیرند و در قالب چه ساختارهای مفهومی‌ای^{۱۵} در زبان بازنمود می‌یابند. در این حوزه، تجربیات جسمانی به عنوان عاملی مهم برای شکل‌گیری مفاهیم در ذهن مطرح می‌شوند. معنی‌شناسان شناختی در صددند تا از رهگذر پژوهش‌هایشان به شناخت بهتری از کارکرد ذهن دست پیدا کنند (Evans, 2007, p.26). استعاره‌های مفهومی و طرحواره‌های تصویری برخی از مطرح‌ترین نظریات رایج در این حوزه هستند که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

۳-۱. استعاره مفهومی^{۱۶}

سنت مطالعه استعاره در غرب به ارسطو باز می‌گردد، وی معتقد بود استعاره یکی از ویژگی‌های زبان ادبی است و باید در فنون بلاغت و صناعات ادبی مطالعه شود (Gibbd, 1994, p.210). مطالعه در باب استعاره مفهومی با اثر برجسته لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) شکل جدید به خود گرفت. لیکاف و جانسون

درباره بنیاد درک سنتی ارسطویی، مناقشه کردند و به این نتیجه رسیدند که استعاره به دنیای ادبیات محدود نمی‌شود، بلکه جزو ویژگی‌های نظام مفهومی ماست و سراسر زندگی روزمره و اندیشه ما را متأثر از خود می‌کند (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰، ص. ۳). دیدگاه معاصر، کاربردی مفهومی و شناختی برای استعاره قائل است، از نگاه معناشناسان شناختی، استعاره ابزار اندیشیدن و تفکر درباره هستی است. درواقع «عبارات استعاری که در زبان یافت می‌شوند، بازنمایی از زیر ساخت ذهنی و جهان‌بینی ما هستند» (راسخ مهند، ۱۳۹۳، ص. ۶۲). دیدگاه جدید لیکاف و جانسون درباره استعاره، تحول عظیمی در معناشناسی استعاره پدید آورد. تحقیقات نشان داد که استعاره همچون ابزاری مفید، نقش مهمی در شناخت و درک پدیده‌ها و امور دارند. درواقع استعاره فرایندی خلاقانه است که به شناخت ما از جهان کمک می‌کند (قاسم‌زاده، ۱۳۷۸، ص. ۱۱). از سوی دیگر، بسیاری از معنی‌شناسان شناختی آن را ابزار مناسبی برای تشخیص چگونگی اندیشیدن و رفتارهای زبانی می‌دانند (صفوی، ۱۳۸۳، ص. ۳۹۶).

استعاره مفهومی فرایندی است که دو اندیشه مختلف را به هم مربوط می‌کند، این دو اندیشه یکی در حوزه مبدأ و دیگری در حوزه مقصد واقع است. مفاهیم حوزه مبدأ عینی‌تر از مفاهیم حوزه مقصد هستند و برای مفهوم‌سازی حوزه مبدأ به‌کار گرفته می‌شوند. از این رو می‌توان گفت استعاره مفهومی یک فرایند درک و دریافت است که از رهگذر آن درک، دریافت و نیز مفهوم‌سازی انتزاعات میسر می‌شود.

هر استعاره شامل دو حوزه مفهومی می‌شود که در آن یک حوزه براساس حوزه دیگر درک می‌شود. حوزه مبدأ، حوزه‌ای است که عبارت‌های استعاری براساس آن ساخته می‌شوند تا حوزه دیگر بهتر درک شود و حوزه مفهومی که به این شکل درک می‌شود حوزه مقصد نامیده می‌شود (کووچش، ۱۳۹۳، ص. ۱۵). به عنوان مثال دانش ما از سفر به درک ما از مفهوم انتزاعی «زندگی» کمک می‌کند. کووچش می‌افزاید هنگامی که بخواهیم مفهومی را بهتر درک کنیم، از مفهومی عینی‌تر، مادی‌تر و یا ملموس‌تر از مفهوم اول استفاده کنیم. استعاره‌های مفهومی نوعاً مفهومی انتزاعی‌تر را به عنوان مقصد و مفهومی مادی‌تر و عینی‌تر را به عنوان مبدأ به کار می‌گیرند (همان). در حقیقت تجربه‌های ما از جهان فیزیکی مبنایی منطقی برای درک قلمروهای انتزاعی‌تر محسوب می‌شود. کووچش حوزه‌های مبدأ حرکت و نیرو را از متداول‌ترین حوزه‌های مبدأ و حوزه عواطف را از رایج‌ترین حوزه‌های مقصد دانسته است (همان، صص. ۴۱ و ۴۲).

تناظرهای نظام مندی که میان حوزه مبدأ و مقصد ارتباط برقرار می‌کنند نگاشت نام دارند و

فرمول‌هایی که براساس آن این تناظرها استخراج می‌شوند نام‌نگاشت^{۱۷}، نامیده می‌شود (Grady, 1997, p.197) به عنوان نمونه [ترس نیرو است] نام نگاشتی است که در آن حوزه مبدأ نیرو، حوزه انتزاعی ترس را مفهوم سازی می‌کند.

۲-۳. طرحواره‌های تصویری

استعاره‌های مفهومی براساس ماهیت حوزه مبدأ به دو دسته دانش‌بنیاد^{۱۸} و طرحواره بنیاد^{۱۹} تقسیم می‌شوند، در استعاره‌های دانش‌بنیاد حوزه مبدأ براساس اطلاعات ما از جهان خارج شکل می‌گیرد. منظور از استعاره‌های طرحواره بنیاد، استعاره‌هایی است که در حوزه مبدأ با طرحواره‌ای تصویری مواجه‌ایم (افراشی، ۱۳۹۷، ص. ۱۶ و ۱۸).

طرحواره‌های تصویری از نظریات رایج در حوزه معنی‌شناسی شناختی به شمار می‌آیند، طرحواره تصویری باز نمود مفهومی نسبتاً انتزاعی است که به طور مستقیم ناشی از تعامل روزمره ما و مشاهده جهان پیرامون و تجربه حسی و ادراکی‌مان است. براین اساس طرحواره‌ها برخاسته از تجربه جسمی شده ما هستند (عامری و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۲۰۲). طرحواره‌های تصویری الگوهایی تکرارشونده و پویا از تعامل حسی - حرکتی ما در محیط‌اند که به تجربه انسجام می‌بخشد و مقصود از تجربه ابعاد ادراکی، حسی حرکتی، عاطفی، تاریخی، اجتماعی و زبانی حضور ما در محیط است (جانسون، ۱۳۹۷، مقدمه). طرحواره‌ها موجب می‌شوند این تجربیات معنا دار شوند و مبنای شکل‌گیری مفاهیم انتزاعی و استدلال در حوزه‌های انتزاعی اندیشه واقع شوند (جانسون، ۲۰۰۵، صص. ۱۸-۱۹). طرحواره‌هایی که مستقیماً با تجربه فیزیکی ما در ارتباط‌اند طرحواره مبنا محسوب می‌شوند و عبارت‌اند از: حجم^{۲۰}، مسیر^{۲۱}، نیرو^{۲۲}، تعادل^{۲۳}، شیء^{۲۴} و نیز جهات ارتباطی چون بالا/پایین^{۲۵}، جلو/عقب^{۲۶} و... ما دائماً با طرحواره‌ها در فرایند ادراک، حرکت در مکان و به کارگیری ابزار و اشیاء سروکار داریم (جانسون، ۱۳۹۷، ص ۲۶). طرحواره نیرو و مقوله حرکت از جمله طرحواره‌های غالب پژوهش حاضرند که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

۱-۲-۳. طرحواره نیرو

تعامل انسان با محیط مستلزم آن است که بر اجسام نیرو وارد کند یا تحت تأثیر نیروی آن‌ها قرار گیرد، نیروها صورت‌های متفاوتی چون فشار، مانع، تغییر مسیر، توانایی و... دارند، این تجربه از تعامل

فیزیکی با محیط، مبنای مفهوم‌سازی حوزه‌های انتزاعی قرار می‌گیرد. جانسون در کتاب بدن در ذهن به تعدادی از انواع نیرو که در مفهوم‌سازی از آن‌ها بهره گرفته می‌شود اشاره می‌کند (جانسون، ۱۳۹۸، صص. ۱۰۶-۱۰۹).

- فشار^{۲۷} تجربه رانده شدن توسط نیروهای خارجی مثل باد، آب، افراد و ...
 - انسداد^{۲۸} تجربه برخورد با مانع
 - نیروی متقابل^{۲۹} تجربه برخورد دو اتومبیل از روبه‌رو با یکدیگر
 - انحراف/ تغییر مسیر^{۳۰} تجربه برخورد دو اتومبیل با یکدیگر و تغییر مسیر
 - حذف مانع^{۳۱} تجربه نبودن مانع احتمالی مانند باز بودن در
 - توانایی^{۳۲} تجربه احساس توانایی یا عدم توانایی در جابه‌جایی اجسام سبک یا سنگین
 - جذب^{۳۳} تجربه احساس جاذبه زمین بر جسم
- به عقیده کووچش، حوزه عواطف از جمله حوزه‌هایی است که طرحواره نیرو، نقش عمده‌ای در مفهوم‌سازی آن ایفا می‌کند. در مفهوم‌سازی عواطف از طریق طرحواره نیرو، با دو نیرو مواجه‌ایم: نیرویی که از بیرون به شخص اعمال می‌شود و علتی است که به القای احساس/ ترس منجر می‌شود؛ نیروی دوم، واکنش درونی شخص در برابر نیروی بیرونی است که به صورت نیرویی که مقابله می‌کند یا تسلیم می‌شود ظهور می‌یابد (کووچش، ۱۳۹۵، ص. ۳۶۰). به عنوان نمونه بروز رویداد غیرطبیعی به ترس منجر می‌شود و به موجب ترس، فرد از محل وقوع حادثه می‌گریزد، در این صورت با کنشی حرکتی در فرد مواجه‌ایم که ترس براساس آن مفهوم‌سازی می‌شود.

۲-۲-۳. مقوله حرکت

مقوله حرکت از حوزه‌های تجربی بنیادین زندگی بشر محسوب می‌شود؛ لذا این حوزه در همه زبان‌ها واژگانی می‌شود و بازنمود پیدا می‌کند. این مقوله خود در بردارنده سه طرحواره مبدأ، مسیر و مقصد است. تجربه بدنی مولد این طرحواره، رایج‌ترین نوع تجربه است، هر وقت حرکت می‌کنیم از یک محل (مبدأ) در امتداد یک توالی پیاپی از محل‌های به هم پیوسته (مسیر) به محل دیگر (مقصد) می‌رویم در حال تجربه «حرکت» هستیم؛ این طرحواره بنیادین در طیف وسیعی از استدلال‌ها و مفهوم‌سازی‌ها به کار گرفته می‌شود (کووچش، ۱۳۹۵، ص. ۳۴۶؛ جانسون، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۳).

۴. روش پژوهش

داده‌های تحلیل‌شده در پژوهش حاضر با هدف بررسی مفهوم‌سازی «ترس» در قرآن گردآوری شده‌اند، به منظور دستیابی به پیکره مورد نظر از دو روش جست‌وجو به دنبال حوزه مقصد و جست‌وجوی دستی استفاده شد، در جست‌وجو بر اساس و حوزه مقصد واژه‌های خوف (۱۲۴)، حذر (۱۷)، وجل (۵)، فزع (۶)، روع (۱)، رعب (۵)، رهب (۱۲)، نذر (۱۲۵)، خشی (۴۸)، شفق (۱۰)، وقی (۲۵۸) که در قرآن بر «ترس» دلالت می‌کنند به پیکره اضافه شد؛ در جست‌وجوی دستی تمام رویدادهایی که احتمال بروز ترس در آن‌ها می‌رفت چون جنگ، امور غیرطبیعی مانند معجزات انبیاء و وقایع آستانه قیامت و ... مورد بررسی قرار گرفت. پیکره منتخب با ۶۰۷ آیه شکل گرفت. در بررسی صورت‌گرفته پیرامون پیکره منتخب به ۱۸ نام‌نگاشت برای مفهوم‌سازی «ترس» دست یافته شد. به منظور دستیابی به استعاره‌ها و طرحواره‌های موجود در پژوهش نیز دستیابی به ظرافت معنایی‌شان از متن عربی قرآن، منابع لغوی و تفسیری بهره گرفته شده است نه ترجمه؛ اما در بیان ترجمه آیات در میان ترجمه‌های موجود از قرآن، ترجمه‌ای برگزیده شده است که بیشترین همسویی را با استعاره و طرحواره موجود در آیه داشته باشد.

۵. مفهوم‌سازی ترس در قرآن

ترس به عنوان حسی بنیادین، در مواجهه با خطر و به منظور حفاظت در برابر تهدید بروز می‌کند. درواقع ترس نوعی رفتار تدافعی برای حفظ حیات است که نمود آن را می‌توان در زبان پیگیری کرد. همسو با سایر زبان‌ها در متن قرآن نیز بررسی مفهوم‌سازی ترس می‌تواند جنبه‌های بیشتری از فهم این مفهوم را در اختیار قرار دهد.

۵-۱. مفهوم‌سازی ترس بر مبنای استعاره‌های طرحواره‌بنیاد

در بررسی صورت‌گرفته پیرامون پیکره مورد نظر، اکثر حوزه‌های مبدأ به‌دست آمده از بنیان طرحواره‌ای برخوردارند و این مسئله مؤید آن است که در زبان قرآن نیز تجربیات جسمانی مبنای مفهوم‌سازی احساس ترس قرار گرفته است. از این میان طرحواره‌های حرکت و نیرو در صدر طرحواره‌ها برای مفهوم‌سازی «ترس» اند. در ادامه و به تفکیک دو طرحواره حرکت و نیرو مفهوم‌سازی «ترس» در قرآن بررسی می‌شود.

۵-۱. مفهوم‌سازی ترس بر مبنای مقولۀ حرکت

استعاره‌های مفهومی که در آن‌ها حوزه مبدأ را می‌توان معلول حوزه مقصد دانست؛ اگر بتوان بین حوزه‌های مبدأ و مقصد استعاری رابطه مجاز شناسایی کرد، آنگاه گفته می‌شود که استعاره دارای انگیزگی یا اساس مجازی بوده است (کووچش، ۱۳۹۳، ص. ۲۴۶)، در حالتی که حوزه مقصد به حوزه مبدأ منجر می‌شود با استعارۀ مفهومی مجاز بنیان مواجه‌ایم. به عنوان نمونه استعارۀ مفهومی [ترس به مثابۀ فرار] که در آن حوزه مبدأ «فرار» به مبنای مجاز از حوزه مقصد «ترس» نشئت می‌گیرد، در مثال مزبور حوزه مبدأ «فرار» از رابطه مجازی معلول به جای علت ناشی می‌شود، به این معنی که ابتدا فرار ناشی از ترس به صورت مجاز «فرار به جای ترس» تعبیر می‌شود، سپس از طریق فرایند تعمیم از فرار برای درک مفهوم «ترس» بهره گرفته می‌شود. در مجازهای مفهومی مرتبط با عواطف به کارگیری معلول به جای علت متداول و پربسامد رخ می‌دهد (کووچش، ۱۳۹۳، ص. ۲۴۷) نمونه‌هایی که در ادامه و براساس علتی که منجر به ترس می‌شود ارائه می‌شود؛ پاسخ‌های فیزیولوژیک یا رفتاری برای مفهوم‌سازی «ترس» است که از اساس مجازی برخوردار است و برای مفهوم‌سازی کنش مربوط از طرحوارۀ حرکت بهره گرفته شده است؛ بهره‌گیری از حوزه مبدأ فیزیولوژی، رفتاری تقریباً در تمام زبان‌ها رایج و بعضاً مشترک است (مولودی و کریمی، ۲۰۱۷، ص. ۲۷). ترس از جمله رفتارهایی است که به‌طور ثابت در هر تمدنی وجود دارد و رایج‌ترین رفتار در پاسخ به آن فرار از خطر به منظور دستیابی به ایمنی و آرامش ذکر شده است (Malinowski, 1960, p.76-77).

جدول ۱: حوزه‌های مبدأ در مفهوم‌سازی ترس در قرآن بر مبنای طرحوارۀ حرکت و بسامد تکرارشان
Table 1. Source domain in the conceptualization of fear in the Qur'an based on the MOTION

حرکت		
شیء متحرک (۲)	کنش رفتاری (۴۱)	کنش فیزیولوژیک (۱۴)
	عقبگرد و فرار کردن (۱۳)، فرار کردن (۸)، دویدن (۹)، گردن کشیدن و دویدن (۲)، آهسته صحبت کردن/آهسته راه رفتن (۱)، سجده کردن (۳)، چشم به زیر انداختن (۵)	خیرگی چشم (۶)، چرخش چشم در حدقه (۱)، پلک زدن (۱)، تپش شدید/گرفتگی قلب (۲)، لرزیدن (۴)

الف. جنگ

عقبگرد، دویدن و فرار کردن از جمله کنش‌های حرکتی است که در هنگام ترس بروز می‌کند. در قرآن از این واکنش برای مفهوم سازی ترس در عرصه‌های مختلف بهره گرفته شده است، از این میان عرصه جنگ و جهاد از جمله زمینه‌هایی است که فرد در آن با ترس مواجه می‌شود و کنش رفتاری در برابر آن، حرکتی است.

۱. غزوه حنین: (لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ... وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ) (التوبة: ۲۵). بی تردید خدا شما را در جبهه‌های زیاد و عرصه‌های بسیار یاری کرد و [به‌ویژه] روز [نبرد] حنین، ... زمین با همه وسعت و فراخی‌اش بر شما تنگ شد، سپس پشت به دشمن از عرصه نبرد گریختید (انصاریان).

۲. غزوه بنی نضیر: (لَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُولَّيَنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ) (الحشر: ۱۲) اگر با آن‌ها پیکار شود یاریشان نخواهند کرد و اگر یاریشان کنند پشت به میدان کرده فرار می‌کنند؛ سپس کسی آنان را یاری نمی‌کند! (مکارم).

۳. جنگ احزاب: (وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ... إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا) (الاحزاب: ۱۳) و یاد کنید وقتی را که گفتند طایفه‌ای از منافقان: ای اهل مدینه! نیست جای ماندن شما در لشکرگاه پیغمبر؛ برگردید به شهر. و می‌ترساندند ایشان را... حال اینکه اینطور نبود؛ قصد نداشتند مگر گریختن (یاسری).

۴. جنگ تبوک: (لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مَدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ) (التوبة: ۵۷) اگر پناهگاه یا غارها یا راهی در زیر زمین بیابند، به سوی آن حرکت می‌کنند و با سرعت و شتاب فرار می‌کنند (مکارم).

۵. جنگ احد: (إِذْ تَصْعَدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ...) (آل عمران: ۱۵۳) هنگامی را که از کوه بالا می‌رفتید؛ و جمعی در وسط بیابان پراکنده شدند؛ و از شدت وحشت به عقب ماندگان نگاه نمی‌کردید... (مکارم).

۶. جنگ بدر: (نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ...) (الانفال: ۴۸) به عقب برگشت و پا به فرار گذاشت و گفت: من از شما [یاران و پیروانم] بیزارم... (انصاریان).

در مثال‌های ۱-۶ عرصه جنگ و رویارویی با دشمن از زمینه‌هایی است که افراد با «ترس» مواجه می‌شوند و پاسخ رفتاری آن فرار کردن و گریختن است که بنیان آن را طرحواره حرکت برجسته می‌سازد. در مثال ۱-۲ از ماده «دبر» به معنای به پشت/پشت کردن (فراهیدی، ۱۴۳۴، ج ۸/ص ۳۱) در قالب حوزه مبدأ برای مفهوم‌سازی ترس در قرآن بهره گرفته شده است، در این حوزه مبدأ اغلب پیش‌بینی قرآن از ترس منافقان و کافران در مواجهه با دشمن و یا نهی مسلمانان از فرار در جنگ را شاهدیم (رک: الانفال: ۱۵؛ الاحزاب: ۱۵). در مثال ۳ نیز کنش حرکتی «فرار کردن» برای مفهوم‌سازی ترس منافقان به‌کار گرفته شده است که در لغت به معنای حرکت سریع به منظور رهایی و خلاصی از موقعیت خطر است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۹/ص ۵۶). در مثال ۴ از تعبیر «یجمحون» برای بیان شدت ترس منافقان و سرعت ایشان در فرار و پناه گرفتن استفاده شده است، «جمع» در لغت به معنای شتابان دویدن است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۰۱) و کاربرد آن در مواقعی که شدت فرار فرد بر اثر ترس بدون توجه به جهت خاصی و بدون توجه به چیزی که او را از حرکت باز دارد، به‌کار می‌رود (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۹/ص ۳۰۹). در مثال ۵ و در ماجرای جنگ احد نیز شاهد فرار برخی مسلمانان سست‌ایمان از جنگ هستیم که با عبارت «تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ» این فرار به تصویر کشیده شده است که بیانگر فرار ایشان به سمت بالا از شدت ترس است بدون توجه به کسی یا چیزی است (ابن عاشور، بی‌تا، ج ۳/ص ۲۵۴).

در قرآن روحیه فرار و عقب‌نشینی از ویژگی‌های شیطان است، شیطان با القای روحیه رقابت و آشوب افراد را در برابر یکدیگر قرار می‌دهد (آبادی و فتاحی‌زاده، ۱۴۰۰، ص ۵۵۷)، اما در بزنگاه حمایت خود از عذاب الهی فرار می‌کند. در مثال ۶ در جنگ بدر و هنگام رویارویی مشرکان و مسلمانان، گرچه شیطان با وعده نصرت و یاری مشرکان را فریفته بود، ولی با مشاهده امداد غیبی (آل عمران: ۱۲۵) از مشرکان بی‌زاری جسته و در برابر عذاب الهی خائف شد، تعبیر «نَكْصَ عَلَىٰ عَقَبَيْهِ» در آیه ۴۸ سورة انفال بیانگر عقب‌گرد و رویگردانی شیطان از ترس است (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۵/ص ۴۷۷).

در اکثر موارد ذکرشده در فرار به جهت خاصی اشاره نشده است، گویا واکنشی غیرارادی است که فرد از قبل نسبت به آن آگاهی ندارد و قادر به کنترل آن نیست، کلان‌استعاره مفهومی [ترس حرکت است] از زمره استعاره‌های مفهومی طرحواره‌بنیاد است و بیانگر ترسی است که از نمود بیرونی برخوردار است، اما درمورد «دبر» گویا این رفتار منافقان و پشت کردن گرچه از ترس بوده است اما از قبل نیز تصمیم برای این امر داشتند. مؤید آن بررسی سایر کاربردهای این ماده است که حوزه

مقصد بی توجهی از طریق ماده «دبر» و در معنای پشت کردن، مفهوم سازی شده است (النمل: ۸۰؛ الروم: ۵۲) رفتاری که از منافقان شاهد آن هستیم پشت کردن به حق و روی کردن به سوی باطل.

رابطه متقابل بدن و عواطف بر یکدیگر از موضوعات محوری در مطالعات عواطف محسوب می شود (افراشی، ۱۳۹۷، ص. ۴۷). در همه فرهنگ ها اعضای بدن مظلوفی برای عواطف محسوب می شوند که بسته به آن فرهنگ این مفهوم سازی می تواند به واسطه اندام های مختلفی صورت گیرد، در قرآن نیز از چشم به عنوان عضو مظلوف ترس یاد شده است.

۷. جنگ احزاب: (إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ...) (الاحزاب: ۱۰) زمانی که از بالا و از پایین [لشکرگاه] تان به سوی تان آمدند، و آن گاه که دیده ها [از شدت ترس] خیره شد (انصاریان).

۸. جنگ احزاب: (فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ...) (الاحزاب: ۱۹) هنگامی که ترس فرا می رسد، آنان را می بینی که به سوی تو می نگرند، در حالی که چشمانشان می چرخد (رضایی). در مثال ۷ و تعبیر «زَاغَتِ الْأَبْصَارُ» به معنای انحراف چشم از دیدن هدف است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج. ۴/ص ۳۹۳) و این حالت خیرگی و بی حرکت ماندن چشم حاکی از چیرگی ترس بر مسلمانان در جنگ احزاب است (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج. ۱۶/ص ۲۸۵). مشابه این حالت فیزیولوژیک در مثال ۸ و در بیان شرح حال منافقان در مواجهه با جنگ از شدت ترس چشمانشان در حلقه می چرخد «تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ» فعل حرکتی چرخشی، بیانگر شدت بالای ترس در این افراد است، ترسی که درونی نیست، بلکه در ظاهرشان قابل رؤیت است و مؤید آن ذکر فعل «ينظرون» در آیه است.

ب. قیامت

عرصه قیامت و رویدادهایی که در بدو آن صورت می گیرد مانند زلزله های شدید (الحج: ۱) کنده شدن کوه ها از جای خود (طور: ۱۰؛ القارعه: ۵) تغییر رنگ آسمان (المعارج: ۸) از جمله رویدادهایی است که با ترس شدید همراه است، عرصه ای که حس ترس بیشتر از سایر عواطف چون غم، شادی، شرم بروز می کند.

۹. (وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ...) (الکهف: ۹۹) و روز آن وعده که فرا رسد همه خلائق

محشر چون موج مضطرب و سرگردان باشند و درهم آمیزند... (الهی قمشه ای).

۱۰. (وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ) (یس: ۵۱) و در صور دمیده شود، ناگاه

همه آنان از قبرها به سوی پروردگارشان می‌شتابند (انصاریان).

۱۱. (يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ) (القلم: ۴۲) (به خاطر بیاورید) روزی را که ساق پاها (از وحشت) برهنه می‌گردد... (مکارم).

ناگهانی بودن امر قیامت و رویدادهای غیرطبیعی آن با ترس همراه است. این ترس در آیات قرآن توسط افعال حرکتی که حرکت‌های سریع، نامنظم و بدون جهت را نشان می‌دهند، مفهوم‌سازی می‌شود. در مثال ۹ تعبیر «يَمُوجُ فِي بَعْضٍ» استعاره از حرکت سریع افراد در روز قیامت است که از شدت ترس و اضطراب صورت می‌گیرد و هرج و مرج به وجود می‌آورد (ابن عاشور، ج. ۱۵/ص ۱۳۸). در مثال ۱۰ با تعبیر «يَنْسِلُونَ» به معنای دویدنی با سرعت که برخاسته از ترس است مفهوم‌سازی شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص. ۸۰۲).

از دیگر حالاتی که هنگام ترس در قیامت بروز می‌کند و در قرآن به آن اشاره شده است «كُشِفَ سَاقٍ» است که در مثال ۱۱ به عنوان یک کنش رفتاری در زمان ترس در میان اعراب معمول بوده است. زمانی که رویدادی ترسناک روی می‌داد آنان ساق پای خود را برهنه می‌کردند و آماده دویدن می‌شدند و این امر بیانگر شدت آن بحران است (ابن عاشور، بی‌تا، ج. ۲۹/ص ۹۱؛ طباطبائی، ۱۴۱۷، ج. ۱۹/ص ۳۸۴) مرتبط با ترس از قیامت حوزه مبدأ گردن کشیدن و دویدن دیگر حوزه‌ای است که در آیات مرتبط با ترس در قیامت به آن اشاره شده است.

۱۲. (مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ) (القمر: ۸) شتابان و وحشت‌زده در حالی که گردن کشیده و چشم دوخته به سوی دعوت‌کننده می‌روند؛ کافران گویند: این روز بسیار سختی است (مشکینی).

در مثال بالا مهطعین از ماده «هطع» به معنای گردن کشیدن، بلند کردن سر و خیره نگاه کردن به عنوان نشانه ترس و برخی آن را دویدن با گردن کشیده معنا کرده‌اند (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج. ۸/ص ۳۷۲؛ مصطفوی، ۱۳۶۰، ج. ۱۱/ص ۲۹۲؛ ابن عاشور، بی‌تا، ج. ۱۲/ص ۲۶۷). آنچه در مثال مذکور و سایر نمونه‌ها (ابراهیم: ۴۳؛ المعارج: ۳۶) ذکر شده است شرح حال ترس ظالمان و کافران در صحنه قیامت است (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج. ۱۲/ص ۸۲).

۱۳. (وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا) (طه: ۱۰۸) و صداها ترسان رحمان شود و جز صدای پای نشنوی (پاینده).

از دیگر پاسخ های رفتاری در هنگام ترس، آهسته صحبت کردن یا آهسته راه رفتن است، در نمونه ۱۳ حالات انسان در مواجهه با عظمت الهی و هول و هراس حسابرسی اعمال، حرکت ایشان را آهسته و بی صدا بیان کرده که از آن تعبیر به «همس» شده است (زمخشری، ۱۴۰۷ ج ۳/ص. ۸۹). در زمینه آیات قیامت شاهد نوعی دیگر از حرکت هستیم که در قلب و چشم رخ می دهد و قلب و چشم مظلوف حس ترس واقع شده اند.

۱۴. (قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ) (النازعات: ۸) دل ها در آن روز لرزان و هراسان (یاسری)
 ۱۵. (لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْتَدَتْهُمْ أَسَافُتُهُمْ) (ابراهیم: ۴۳) چشمشان بر هم نمی خورد و دل هاشان از هراس [فرو ریخته است (رضایی)].
 ۱۶. (وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا ...) (الانبیاء: ۹۷) و وعده حق [قیامت] نزدیک می شود؛ در آن هنگام چشم های کافران از وحشت از حرکت بازمی ماند (مکارم).
 ۱۷. (خُشِعَ أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ ...) (القمر: ۷) در حالی که دیدگانشان [از شدت ترس] فرو افتاده ... (انصاریان).

در مثال ۱۴ حرکت در قلب، حرکتی سریع و خارج از اعتدال و بیانگر وحشت است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۱۳/ص. ۲۱). در قیامت و از شدت ترس، پاسخ فیزیولوژیک بدن، خیرگی و بی حرکت ماندن چشم است که در نمونه های ۱۶-۱۵ به آن اشاره شده است، همچنین در نمونه ۱۷ افراد برای حفظ خود از هول و هراس قیامت چشم هایشان را به زیر می اندازند تا این رویداد هولناک را مشاهده نکنند، اصطلاح «خشوع بصر» به معنای به زیر انداختن چشم است (فراهیدی، ۱۴۳۴ ج ۱۰/ص. ۱۱۲). این حالت واکنش مشترک میان ترس و شرم است (ابن عاشور، بی تا، ج ۱۲/ص. ۱۷۱).
 ج. عذاب

عذاب علتی دیگر برای ترس است که در قرآن به آن اشاره شده است و شاهد حوزه مبدأ پاسخ رفتاری در آن هستیم.
 ۱۸. (يَوْمَ تَوَلَّوْنَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ...) (غافر: ۳۳) روزی که [به علت شدت عذاب] پشت کنان از این سو به آن سو فرار می کنید (انصاریان).
 ۱۹. (فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ) (الانبیاء: ۱۲) و هنگامی که سختی (عذاب) ما را احساس

کردند، ناگهان آنان از (ترس) آن پا به فرار گذاشتند (رضایی).

در مثال ۱۹ ترس ظالمان در مواجهه با عذاب، از طریق حوزه مبدأ فرار مفهوم‌سازی شده است، «رکض» در لغت به معنای دویدن به جهت خلاصی از تنگنا ذکر شده است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج. ۴/ص ۲۲۸).

د. امور غیرطبیعی

رخ دادن وقایع خارج از حالت طبیعی، گاهی زمینه ترس را در افراد به وجود می‌آورد، در قرآن و در رویدادهایی چون ماجرای اصحاب کهف (آیه ۲۰) تبدیل شدن عصای حضرت موسی ۷ به مار (آیه ۲۱)، فرار حضرت موسی (آیه ۷) در ماجرای قتل فرد قبطی (آیه ۲۲) شاهد بروز ترس هستیم. ۲۰. (لَوْ اَطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا) (کهف: ۱۸) اگر به سروقتشان می‌رفتی گریزان بازمی‌گشتی و از آن‌ها سخت می‌ترسیدی (آیتی).

۲۱. (وَ اَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَ لَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ) (النمل: ۱۰) و عصایت را بیفکن. پس وقتی آن را دید که تند و شتابان حرکت می‌کند، گویا ماری باریک و تیزروست، پشت‌کنان رو به فرار گذاشت و به پشت برگشت. [ندا رسید: ای موسی! نترس (انصاریان). ۲۲. (فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ ...) (الشعرا: ۲۱) و هنگامی که از شما ترسیدم از میان شما فرار کردم (رضایی).

۲۳. (إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ) (الحجر: ۵۲). هنگامی که بر او وارد شدند و سلام کردند؛ (ابراهیم) گفت: «ما از شما بیمناکیم!» (مکارم).

۲۴. (فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ) (هود: ۷۴) و هنگامی که ترس از ابراهیم برفت (رضایی).

از میان نمونه‌های ذکرشده که در وقایع غیر طبیعی بروز می‌کنند، نمونه ۲۳ را در ماجرای حضرت ابراهیم (آیه ۷) و ورود ملائکه بر ایشان به عنوان افراد ناشناس شاهدیم؛ واژه «وجل» در لغت به معنای ترس به کار رفته است (فراهیدی، ۱۴۳۴، ج. ۶/ص ۱۸۲) باهم‌آیی قلب و وجل (الانفال: ۲)، مؤید آن است که با ترس یا حالتی درونی مواجه‌ایم که برای پیامبران و مؤمنین رخ می‌دهد در ادامه همین ماجرا و برای نشان دادن از بین رفتن ترس در حضرت ابراهیم (ع) در نمونه ۲۴ شاهد باهم‌آیی واژه «روع» و فعل حرکتی «ذهب» به معنای رفتن هستیم، ماده «روع» در اصل به معنای ترس خفیف و ناگهانی است

که بر قلب مستولی می شود (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج. ۴/ص. ۲۹۴). مشابه باهم آیی ترس با فعل حرکتی «جاء» به معنای آمدن را در آیه ۱۹ سوره احزاب و در زمینه جنگ شاهد هستیم. در این نمونه ها ترس به مثابه موجودی متحرک که به سوی انسان می آید (نمونه ۸) یا از انسان دور می شود (نمونه ۲۴)، مفهوم سازی شده است.

ه. قدرت و عظمت الهی

سجده در قرآن، نشانه تعظیم در برابر خداوند است، از میان کاربردهای قرآنی این ماده، در ماجرای حضرت موسی (ع) و ساحران، ساحران پس از مشاهده قدرت خداوند و معجزه حضرت موسی (ع) با ترس شدیدی مواجه شدند (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج. ۸/ص. ۲۱۶). پیش تر و در نمونه ۲۱ مشابه این ترس بیان شد با این تفاوت که کنش رفتاری غیرارادی فرار، به منظور دفع خطر بود اما درخصوص ساحران، ایشان بی اختیار در برابر حضرت به عنوان پیامبر الهی سجده و تعظیم کردند (الاعراف: ۱۲۰؛ الشعرا: ۴۶). القی در لغت به معنی انداختن است. کنش رفتاری ساحران در برابر معجزه الهی قابل تأمل است، در نمونه های قبل که ترس منجر به کنش رفتاری فرار بود، گویی افراد با فرار به دنبال یافتن مقصد امنی برای حفظ خود بودند، اما در مسئله ساحران کنش رفتاری متفاوتی در برابر عظمت الهی بروز می کند، کنشی رفتاری که در بُعد جسمانی و بدنمند آن حرکتی رو به پایین که نشانه تسلیم و تعظیم در برابر قدرت و نیرویی برتر است؛ قدرتی که ساحران آن را فراتر از قدرت فرعون می یابند و در برابرش جایی برای فرار نمی یابند و بی اختیار به سجده می افتند، در آیات مربوطه، این عدم اختیار از طریق مجهول ذکر شدن فعل قابل ملاحظه است.

«خشی» در قرآن ترسی است که با تعظیم و بزرگداشت همراه است و غالباً از علم و آگاهی ناشی می شود؛ از این رو به علما اختصاص داده شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص. ۲۸۴). در این حالت علت بیرونی، ترس از عظمت الهی است، باهم آیی این ماده با واژگانی چون الله، رب، رحمن و ضمایی که به خداوند باز می گردند، همگی مؤید این علت است (النور: ۵۲؛ الاحزاب: ۳۹؛ ق: ۳۳). همچنین باهم آیی «غیب» با این ماده بیانگر آن است که افراد برخورداری از این حالت در همه حال نهان و پنهان، بدون رؤیت خداوند و عذاب الهی نیز به دور از ریا و نفاق این حالت را حفظ می کنند (الانبیاء: ۴۹؛ الملک: ۱۲). این ترس ناشی از احترام در برابر عظمت خداوند است و میزان شدت آن بسته به شناخت عظمت الهی متغیر است، هر چه علم و شناخت فرد از خداوند بیشتر باشد بر شدت این ترس افزوده می شود؛ در

قرآن اسناد این ماده در بیشتر کاربردها بر رسولان الهی، مؤمنان و علماست (طه: ۳؛ الانبیاء: ۴۹؛ فاطر: ۱۸).

در نمونه ۲۵ ترسی که در این آیات برای اهل ایمان رخ می‌دهد از طریق حوزه مبدأ لرزیدن مفهوم‌سازی می‌شود، قشعره در لغت به معنای لرزش است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۹، ص. ۲۹۶) و با ادامه یافتن به فرموده آیه تبدیل به آرامش می‌شود «ثُمَّ تَلِينَ جُلُودَهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ». مشابه با همین حالت را درخصوص باهم‌آیی ماده «خشی» و «شفق» در نمونه ۲۶ شاهدیم که اهل ایمان از خوف الهی لرزانند، در این حالت نیز مشابه نمونه ۲۶ در کنار طرحواره نیرو با طرحواره حرکت درجا مواجه‌ایم که فرد به مقصد خاصی حرکت نمی‌کند و طرحواره مسیر برجسته نیست، بلکه در جای خود و به صورت لرزش در حرکت است.

۲۵. (کِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ...) (الزمر: ۲۳) کتابی که آیاتش همانند یکدیگر است؛ آیاتی مکرر دارد (با تکراری شوق‌انگیز) که از شنیدن آیاتش لرزه بر اندام کسانی که از پروردگارشان می‌ترسند می‌افتد (رضایی).

۲۶. (إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ) (المؤمنون: ۵۷) آن‌هایی که از خوف پروردگارشان لرزانند (آیتی).

۵-۲. مفهوم‌سازی ترس بر مبنای طرحواره نیرو

طرحواره نیرو در مفهوم‌سازی عواطف نقش کانونی ایفا می‌کند، برهم کنش ما با محیط ضامن بقای ماست و هر برهم کنشی مستلزم اعمال نیرو است، نیرویی که ما بر اجسام وارد می‌کنیم و یا نیرویی که تحت تأثیر آن قرار می‌گیریم. از این رو می‌توان گفت نیرو نقش مهمی در تجربیات جسمانی ما دارد و از طریق آن می‌توان به بسیاری از تجارب انسجام بخشید (جانسون، ۱۹۸۷، ص. ۱۰۲). طرحواره نیرو و انواع آن چون فشار، مانع و تغییر مسیر در قرآن برای مفهوم‌سازی ترس نقش مهمی ایفا می‌کنند. همسو با بخش قبل در این بخش و در مفهوم‌سازی ترس بر مبنای طرحواره نیرو، تمرکز بر کنشی است که فرد از درون و در مواجهه با نیروی بیرونی که ناشی از ترس است، بروز می‌دهد.

جدول ۲: حوزه‌های مبدأ در مفهوم‌سازی ترس بر مبنای طرحواره نیرو و بسامد تکرارشان

Table 2. Source domain in the conceptualization of fear in the Qur'an based on the FORCE

نیرو		
فشار (۱۵)	انسداد (۳۶۱)	تغییر مسیر (۱۶)
ماده: خوف / خشی	ماده: وقی / نذر	ماده: حذر

الف. نیروی فشار

طرحواره فشار از انواع طرحواره نیرو محسوب می‌شود، همگان با تجربه رانده شدن توسط نیروهای خارجی و یا تحت فشار آن قرار گرفتن، آشنا هستند، نیرویی که از شدتی برخوردار است و از منبعی و به علتی صادر می‌شود (جانسون، ۱۹۸۷، ص. ۱۰۳-۱۰۶).

«خوف» در لغت در مقابل «امن» قرار دارد و به معنای حالت اضطراب در قلب به سبب انتظار امر ناخوشایند که در آینده رخ می‌دهد و سلب آرامش می‌کند ذکر شده است (مصطفوی، ج. ۳/ ص. ۱۳۱).

۲۷. (... لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) (المائدة: ۶۹؛ یونس: ۶۲) نه هیچ ترسی بر آنان است و نه آنان اندوهگین می‌شوند (رضایی).

در بررسی صورت‌گرفته پیرامون موارد کاربرد «خوف» در قرآن، باهم‌آیی این ماده با حرف «علی» قرار دارد و ترس را به‌مثابه نیرو از نوع فشار در حوزه مبدأ به ذهن متبادر می‌سازد (نمونه ۲۷). در منابع سنتی برای کاربرد حرف جر «علی»، نه مفهوم متفاوت ارائه شده و «استعلا و تسلط» به عنوان معنای کانونی ذکر شده است (ابن هشام، ۱۳۷۸، ج. ۱/ ص. ۱۹۰-۱۹۱). در آیات مزبور آنچه به ترس منجر می‌شود نافرمانی از اوامر الهی است که عذاب را پی خواهد داشت و انبیاء الهی نسبت به آن هشدار داده اند (الاعراف: ۵۹؛ هود: ۲۶). میزان و شدت فشار بسته به نافرمانی می‌تواند تغییر کند. در قرآن کسانی از اوامر الهی تبعیت می‌کنند، تحت تأثیر این فشار نخواهند بود.

در بررسی صورت‌گرفته پیرامون ماده خشی که در بخش قبل به آن پرداخته شد، علاوه بر حوزه مبدأ لرزیدن، از طریق حوزه مبدأ فشار نیز مفهوم‌سازی شده است، نیرویی که از لحاظ شدت، زمانی که بر جمادات وارد شود به‌مثابه نیروی انفجاری عمل می‌کند و باعث متلاشی شدن و شکافته شدن سنگ‌ها و کوه‌ها می‌شود (نمونه ۲۸).

۲۸. (لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ...) (الحشر: ۴۳) اگر ما این قرآن را بر کوه نازل می‌کردیم مشاهده می‌کردی که کوه از ترس و عظمت خدا خاشع و متلاشی می‌گشت (الهی قمشه ای).

ب. نیروی انسداد

در تلاش برای برهم‌کنش همراه با نیرو با اجسام و اشخاص در محیط، غالباً با موانعی برخورد می‌کنیم که با نیروی ما مقابله می‌کنند، این تجربه یا سد راه، الگویی است که بارها در طول زندگی تکرار می‌شود (جانسون، ۱۹۸۷، ص. ۱۰۷) و می‌تواند مبنایی برای فهم مفاهیم انتزاعی قرار گیرد. گرچه در اغلب موارد وجود مانع به منزله خروج از مسیر، گم کردن یا نرسیدن به هدف محسوب می‌شود، اما بررسی‌ها نشان می‌دهد گاه ایجاد مانع در برابر آنچه خطر و تهدید تلقی می‌شود، می‌تواند از جنبه حفظ کنندگی برخوردار باشد. در قرآن از طرحواره مانع که از انواع طرحواره نیرو محسوب می‌شود، برای مفهوم‌سازی ماده «وقی» بهره گرفته شده است.

ماده «وقی» از قدمت بالایی در زبان برخوردار است این ماده در زبان سامی باستان بر معنای «ترساندن» دلالت دارد (Orel, 1995, p. 525)، اما انتقال معنای آن به محافظت کردن و حراست کردن برپایه انتقال معنایی از ترسیدن صورت گرفته است (ر.ک. پاکتچی، شیرزاد، ۱۳۹۷، ص. ۱۰۱). این ماده در زبان عربی و در جاهلیت در معنای دینی به کار نمی‌رفته است. در جاهلیت اتقاء عبارت است از قراردادن مانعی محافظت کننده، میان خود و آنچه از آن ترسیده می‌شود، ابن فارس از لغویان متقدم «وقی» را کلمه‌ای می‌داند که دلالت دارد بر دفع یک شیء از شیء دیگر به وسیله غیر خودش و «اتقائه» را به معنای قرار دادن مانع میان خود و خدا ذکر کرده است (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۶، ص. ۱۳۱). در کاربرد ثلاثی مجرد، فعل «وقی/یقی» در تمام کاربردها و در معنای محافظت کردن، دو مفعول را به صورت مستقیم نصب داده است، در تمامی موارد مفعول نخست کسی است که مورد حمایت و مصونیت «واقی» قرار گرفته است و مفعول دوم کسی یا چیزی است که مفعول اول از آن احساس رنج یا ترس کرده است و به واسطه گزند از آن تمایل دارد مورد حمایت «واقی» قرار گیرد (پاکتچی، شیرزاد، ۱۳۹۷، ص. ۱۰۲) (فَوْقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ ...) (الانسان: ۱۱). مفعول اول ضمیر «هم» و مفعول دوم واژه «شر» است و واقعی که «الله» است ایشان را از ترس و سختی روز قیامت حفظ می‌دارد.

این ماده در قرآن با حفظ معنای پیشین خود و رفتن به باب افتعال در ثلاثی مزید بیشتر رنگ

اخلاقی به‌خود گرفته است و تمرکز پژوهش حاضر نیز بر این دسته از آیات قرار گرفته است.
 ۲۹. (إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ) (الاعراف: ۲۰۱) کسانی که پرهیزگاری می‌کنند چون از شیطان وسوسه‌ای به آن‌ها برسد، خدا را یاد می‌کنند، و در دم بصیرت یابند (آیتی).

۳۰. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ) (الحجرات: ۱۰۲) ای کسانی که ایمان آورده‌اید، آن چنان که شایسته ترس از خداست از او بترسید و جز در مسلمانی نمیرید (آیتی).
 ۳۱. (إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ) (القلم: ۳۴) برای پرهیزگاران نزد پروردگارشان بستانهایی است پر نعمت (آیتی).

در نمونه ۲۹ نیروی بیرونی - وسوسه‌های شیطان - از طریق نیرو جذب مفهوم‌سازی شده است و در مقابل تقوا به عنوان نیروی درونی به صورت نیروی مانع مفهوم‌سازی شده است که از تأثیر نیروی بیرونی جلوگیری می‌کند. در قرآن متقی بر فردی اطلاق می‌شود که میان خود و عذاب الهی مانعی از ایمان و فرمانبرداری از دستورات الهی - به سبب ترس ناشی از احترام که محصول آگاهی در برابر قدرت عظمت خداوند است - قرار دهد (ایزوتسو، ۱۳۸۸، صص. ۳۰۳-۳۰۸). در اکثر کاربردهای قرآنی این ماده، مخاطبان به برخورداری از این نیروی درونی توصیه شده‌اند و متقین مورد ستایش قرار گرفته‌اند: نمونه‌های ۳۰ و ۳۱؛ مؤید درونی بودن این نیرو با هم آبی آن با «قلب» است (الحج: ۳۲؛ الحجرات: ۳).

در قرآن برای مفهوم‌سازی تقوا از حوزه مبدأ ترس که خود حوزه‌ای انتزاعی به شمار می‌رود، بهره گرفته شده است و حوزه انتزاعی ترس خود با حوزه مبدأ مانع حفاظت‌کننده به عنوان نیروی درونی که در برابر نیروی مفهوم‌سازی شده است و این مسئله خود ناشی از انتزاعی بودن مسئله تقوا در قرآن است.

در قرآن با نوع دیگری از ترس مواجه‌ایم که مجدد از طریق نیروی انسداد مفهوم‌سازی می‌شود با این تفاوت که در مورد قبل با نیروی منع‌کننده از درون و در مورد حاضر با نیروی منع‌کننده از بیرون روبه‌رو هستیم

«انذار» در مقابل تبشیر، دیگر مفهومی است که در غالب کاربردهای خود در قرآن به صورت، فعل اعم از ثلاثی مجرد و مزید، اسم و صفت به معنای ترسیدن برحذر داشتن و ترسانیدن/بیم دادن به کار

رفته است، ترسی گفتاری، آگاهی‌بخش و بازدارنده از گمراهی (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج. ۵/ ص. ۸۲-۸۳؛ ابن منظور، ۱۴۱۴، ج. ۵/ ص. ۲۰۱) خداوند به عنوان منذر حقیقی (الدخان: ۳) و پس از آن رسولان الهی به عنوان منذر معرفی شده‌اند و انذار بخشی از تکالیف انبیاء به‌شمار می‌رود. (الکهف: ۵۶؛ ص: ۴) درارتباط با مفهوم‌سازی ترس در «انذار»، طرحواره نیرو از جنس انسداد را شاهدیم که در سطح گفتار ظاهر می‌شود و نوعی هشدار و پرهیز دادن افراد از رویارویی با خطر است.

۳۲. (فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَ ثَمُودَ) (فصلت: ۱۳) پس اگر اعراض کردند، بگو: شما را از صاعقه‌ای همانند صاعقه‌ای که بر عاد و ثمود فرود آمد می‌ترسانم (آیتی).
۳۳. (وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا ...) (ابراهیم: ۴۴) مردم را از آن روز که عذاب فرا می‌رسد بترسان. ستمکاران می‌گویند: (آیتی).

۳۴. (إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) (نوح: ۱) نوح را به سوی قومش فرستادیم: پیش از آن که عذاب دردناکی به سراغ قومت برود آن‌ها را بترسان (بورجودی).
خداوند و انبیاء با ذکر سرگذشت اقوام گذشته و عذاب دنیوی که به آن گرفتار شدند (فصلت: ۱۳؛ ملک: ۱۷) نیز عذاب اخروی (نباء: ۴۰؛ نوح: ۱؛ غافر: ۴۰) مخاطبان خود از نیروی بیرونی و ویرانگر که بر مبنای نیروی فشار مفهوم‌سازی شده است بیم داده و انذار می‌کنند، به‌طور مثال در نمونه ۳۲ پیامبر ۶ در مواجهه با مشرکان و روی‌گردانی ایشان از پذیرفتن دعوت توحیدی پیامبر ۶ با ذکر عذاب و سرگذشت اقوام گذشته که بر مبنای نیروی فشار - صاعقه - ادارک می‌شود، ایشان را نسبت به رفتارشان ترسانده، انذار می‌کند و به نوعی از ایشان می‌خواهد با ایجاد مانع در برابر این نیروی شدید خود را حفظ کنند، این مسئله درخصوص نمونه‌های ۳۳ و ۳۴ نیز بارز است، امر الهی به پیامبر (ص) و سایر انبیاء الهی مبنی بر ترساندن و انذار مردمان نسبت به وقوع روز قیامت و رسیدن عذاب الهی. نذیر و منذر بودن انبیاء، بیان‌کننده کنش ایشان در وارد کردن نیرو انسداد به جهت بازدارنگی و منع انسان‌ها از رسیدن عذاب حاصل از گناه و اعراض از دعوت الهی است.

در دستورشناختی، زبان ساختی نمادین دارد و این دستور به زبان، به عنوان عضو جدایی‌ناپذیر شناخت می‌نگرد و بر این باور است که ساختار دستوری را نمی‌توان مستقل از ملاحظات معنایی درک کرد (گلفام و بهرامی‌خورشید، ۱۳۸۶، ص. ۳). به عقیده لانگاگر طرحواره‌ها می‌توانند در مقولات واژگانی و دستوری وجود داشته باشند (لانگاگر، ۲۰۰۸، صص. ۵۶-۵۷). همسو با لانگاگر، جانسون نیز بر این

عقیده است که افعالی که از ساختارهای الزامی امر یا نهی برخوردارند طرحواره نیرو در مضمون آن‌ها قابل دستیابی است و این مسئله در تجارب جسمانی ما ریشه دارد (جانسون، ۱۳۹۷، ص. ۱۱۱). از این رو می‌توان گفت افعال در قالب امر یا نهی دربردارنده طرحواره نیرو از نوع فشار هستند که انجام دادن/ندادن کاری به مثابه نیرویی به مخاطب اعمال می‌کنند. در قرآن همسو به هدف هدایتی خود دربردارنده گزاره‌های متعددی است که از نظر اخلاقی مخاطبان خود را نسبت به مسئله امر یا از آن نهی می‌کند، در واقع با اعمال درجه‌ای از نیروی فشار بر مخاطب، این زمینه را فراهم می‌آورد که مخاطب آن عمل را انجام دهد یا از آن بازداشته شود. از جمله این گزاره‌های می‌توان به نمونه‌های ۳۰، ۳۳ و ۳۵ اشاره کرد که در هریک از این موارد با امر کردن انسان به «ترس» از عذاب الهی طرحواره نیرو از نوع فشار منعکس می‌شود. امر الهی به چنین واکنشی نوعی رنگ اخلاقی و ممدوح به آن می‌بخشد.

ج. نیروی تغییر مسیر

از دیگر مفاهیمی که در ساختار آن طرحواره نیرو قابل ملاحظه است ماده «حذر» به معنای دوری و مراقبت ناشی از ترس است (مصطفوی، ۱۳۶۰ ج. ۲/ص. ۲۱۳؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص. ۲۲۳). در صورتی که حذر را به معنای دوری کردن که به مراقبت و محافظت منجر شود، در نظر گرفت؛ حوزه مبدأ فاصله گرفتن و دوری کردن برای مفهوم سازی ترس به ذهن متبادر می‌شود، در اغلب کاربردهای این ماده در معنای ترس در قالب فعل امر؛ از مخاطب خواسته شده تا از نافرمانی الهی دوری کند، این طرحواره که تغییر در مسیر محسوب می‌شود از انواع طرحواره نیرو به شمار می‌رود، این طرحواره زمانی رخ می‌دهد که شیء در اثر نیرو یا نیروهایی مسیر خود را تغییر دهد (جانسون، ۱۹۸۷، ص. ۱۰۸). در نمونه‌های زیر از مخاطب خواسته شده است تا از نیروهای بیرونی که فرد را به سوی نافرمانی الهی سوق می‌دهد فاصله بگیرند و مسیر خود را از تقابل با نیرو تغییر دهند.

۳۵. (يَقُولُونَ إِنَّ أُوتِيْنٰمُ هَٰذَا فِخْذُوْهُ وَإِنْ لَّمْ تَوْتَوْهُ فَاحْذَرُوْا...) (المائدة: ۴۱) اگر این (حکم) به شما داده

شد پس آن را بپذیرید؛ و اگر آن به شما داده نشد، پس بیمناک باشید و از او دوری کنید (رضایی).

۳۶. (وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ...) (المائدة: ۴۹). میان آن‌ها مطابق با

نازل کرده‌های خدا حکم کن و پیرو هوی و هوسشان مباش و از آن‌ها دوری گزین (پورجوادی).

۵-۳. طرحواره حجم و شیء

دو طرحواره دیگری که در قرآن مبنای مفهوم‌سازی ترس قرار گرفته‌اند، حجم و شیء هستند، برخورد ما با مرزبندی‌ها یکی از رایج‌ترین ویژگی‌های تجربه بدنی ماست، ما مستقیماً چیزی را داخل ظرفی می‌ریزیم یا از داخل آن خارج می‌سازیم و یا داخل جایی می‌شویم و از آن خارج می‌شویم. از همان ابتدا ما مرزبندی فیزیکی را پیرامون خود تجربه کرده‌ایم، برجسته‌ترین احساس تجربی در طرحواره ظرف، محصورشدگی و احاطه است به نمونه‌های زیر توجه کنید:

۳۷. (حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ ...) (سبأ: ۲۳) و چون بیم از دل‌هایشان برود (آیتی).

۳۸. (وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ...) (الاحزاب: ۲۶؛ الحشر: ۲) در دل‌هایشان ترس و بیم افکند

(انصاریان).

۳۹. (لَا تَأْتِيهِمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ) (الحشر: ۱۳) وحشت از شما در دل‌های آن‌ها بیش از ترس از

خداست (مکارم).

۴۰. (فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ...) (الذاریات: ۲۸) پس از آنان (در دل) احساس ترس کرد

(رضایی).

پیش‌تر و ذیل نمونه‌های ۷-۸ ذکر شد، در همه زبان‌ها اعضای بدن ظرفی برای احساسات محسوب می‌شوند، از آنجا که احساسات از اصلی‌ترین عناصر وجود انسان هستند همچنین در میان اندام‌ها نیز قلب به عنوان اصلی‌ترین عضو محسوب می‌شود، از آن به‌منزله ظرف و جایگاهی برای احساسات یاد می‌شود، در نمونه‌های ۳۵-۳۷، قلب به عنوان ظرفی برای احساس ترس در نظر گرفته شده است، در نمونه ۳۷ برای مفهوم ترس کلیواژه «فزع» به معنای ترس همراه با اضطراب، وحشت و گرفتگی قلب در مواجهه با امر ناگهانی آمده است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۹/ ص. ۸۹). در نمونه ۳۸ از واژه «رعب» به معنای ترسی که بر قلب مستولی می‌شود یاد شده است (جوهری، ۱۴۰۴، ج ۱/ ص. ۱۶۳). بررسی کاربردهای رعب نشان می‌دهد، این ترس حالتی درونی است که بر قلب عارض می‌شود و ایجادکننده آن خداوند است. افعال حرکتی قذف/ القا در آل عمران: ۱۵۱؛ الانفال: ۱۲؛ الحشر: ۲۶؛ بیان‌کننده تسلط و تحقیر در باهم‌آیی با این ماده به عنوان ترسی هستند که در خصوص منافقان و کفار به‌کار رفته است ضمن آنکه مظروف بودن ترس حکایت از پنهانی بودن آن می‌کند.

در نمونه ۳۹ کلیدواژه «رهب» به معنای ترس (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج. ۱۰، ص. ۴۳۶) با ترسی درونی و پنهانی مواجه‌ایم که هم به پیامبران و هم به مردم نسبت داده شده و جایگاه آن «قلب» (الحديد: ۲۷) و «صدر» است (الحشر: ۱۳) و معمولاً در برابر خداوند رخ می‌دهد. در نمونه ۴۰ و درخصوص ترس حضرت ابراهیم (ع) در مواجهه ایشان با ملائکه، واژه «وجس» به معنای ترس خفیف و پنهانی در قلب است (فراهیدی، ۱۴۳۴، ج. ۶، ص. ۱۶۱؛ مصطفوی، ۱۳۶۰، ج. ۱۳، ص. ۳۸).

طرحواره شئی دیگر طرحواره‌ای است که بر مبنای آن ترس در قرآن مفهوم‌سازی شده است. این طرحواره براساس تعامل روزمره ما با اشیاء و از بدنمندی تجربه‌ها به وجود می‌آید، ویژگی‌های مشترکی که اشیاء در خود دارند به عنوان نمونه رنگ، وزن، شکل و انذار می‌تواند مبنایی برای مفهوم‌سازی مفاهیم پیچیده و انتزاعی قرار داده شود.

۴۱. (لا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ ...) (الانبياء: ۱۰۳) وحشت بزرگ، آن‌ها را اندوهگین نمی‌کند (مکارم).

در نمونه ۴۱ ترس موجود در آستانه قیامت و رویدادهای آن ترسی بزرگ توصیف شده است که اهل ایمان از آن در امان هستند. بزرگ و کوچک از ویژگی‌هایی است که معمولاً برای اشیاء در نظر گرفته می‌شود که مبنایی برای نام‌نگاشت [ترس شئی است] قرار گرفته است.

۶. ارزش‌گذاری ترس در قرآن

همانگونه که در بررسی‌ها نشان داده شد در مفهوم‌سازی ترس در قرآن با دو گونه نیرو مواجه‌ایم، نیرویی که از بیرون بر شخص وارد می‌شود و به نوعی علت بروز ترس است و نیروی دوم که کنش فرد است و در پاسخ به نیروی اول صورت می‌گیرد. نیروی دوم می‌تواند بر نیروی اول غلبه کند یا مغلوب آن نیرو شود و واکنش نشان دهد، در قرآن و در مفهوم‌سازی علت و منبع ترس از نیروی قدرت و عظمت الهی، قیامت و حوادث آن، عذاب الهی، امور غیرطبیعی و جنگ بهره گرفته شده است. نکته قابل توجه آنکه در قرآن عاطفه ترس یک احساس طبیعی است که برای هر کسی و در مواجهه با امور غیرطبیعی ممکن است رخ دهد حتی انبیاء الهی چون حضرت موسی (ع) و حضرت ابراهیم (ع).

نکته قابل توجه در قرآن واکنش افراد در مواجهه با ترس است، در قرآن رویارویی منافقان، کافران و ظالمان در هنگام ترس نسبت به اهل ایمان متفاوت است، از آنجا که ایشان منبع حقیقی قدرت را خدا به‌شمار نمی‌آورند، زمانی که در مواجهه با این نیرو یا اموری که مرتبط با این نیرو است چون قیامت،

عذاب قرار می‌گیرند شاهد مفهوم‌سازی ترس بر مبنای طرحواره حرکت هستیم و به عبارتی می‌توان گفت ایشان در برابر نیروی اول مغلوب شده و واکنش نشان می‌دهند. این افراد کسانی هستند که نیروی شیطان و نیروی گناه نیز بر ایشان غلبه می‌کند و قادر به مقابله، ایجاد مانع و یا تغییر مسیر نیستند. در مقابل افرادی که از ایمان برخوردارند و قدرت حقیقی را خدا دانسته و سایر نیروها در برابر نیروی الهی را بی‌اثر می‌دانند، مفهوم‌سازی ترس ایشان در برابر نیروی شیطان و گناه بر مبنای طرحواره نیرو و انواع آن چون فشار، مانع و تغییر مسیر صورت گرفته است و در مواردی که ترس بر مبنای طرحواره حرکت مفهوم‌سازی شده است، حرکت‌های درجا یا بدون مسیر مثل لرزیدن یا سجده کردن قابل مشاهده است.

امر الهی به این گونه واکنش در برابر نیروی شیطان و گناه به نوعی از این ترس، ترسی اخلاقی را به ذهن متبادر می‌سازد و افرادی که از این ترس برخوردارند و تنها خداوند را منبع «ترس» به شمار می‌آورند، نزد خداوند از جایگاه بالاتری برخوردارند و ستایش شده‌اند (القمر: ۵۵). درنهایت می‌توان گفت در قرآن ترس اخلاقی و ممدوح بر مبنای حوزه مبدأ نیرو مفهوم‌سازی می‌شود.

۷. نتیجه

زبان از جمله بسترهایی است که عواطف در آن نمود پیدا می‌کند و از طریق بررسی آن، می‌توان به مفهوم‌سازی ذهن درخصوص مسئله عواطف دست یافت. از این رو پژوهش حاضر با بهره‌گیری از نظریه استعاره مفهومی در معنی‌شناسی شناختی مفهوم ترس را در زبان قرآن بررسی کرده است، ترس از عواطف بنیادینی است که مفهوم‌سازی آن در زبان‌های مختلف قابل ردیابی است؛ هدف از پژوهش حاضر بررسی این مفهوم با رویکرد شناختی به‌منظور دستیابی به فهم دقیق آن با استفاده از استعاره‌های مفهومی و طرحواره‌های تصویری است و نتایج به دست آمده گامی در جهت توسعه تفسیر قرآن کریم به صورت روشمند است. این مطالعه نشان داد:

- طرحواره نیرو در مفهوم‌سازی ترس در قرآن از نقش محوری برخوردار است، در مفهوم‌سازی ترس با دو نیرو مواجه‌ایم، نیرویی که از بیرون بر شخص اعمال و به احساس ترس منجر می‌شود و نیروی دوم کنش شخص در برابر علت است.
- براساس واکنش فرد نسبت به احساس ترس، دو حوزه مبدأ حرکت و نیرو نقش اصلی را

- برعهده داشتند و پس آن طرحواره‌های حجم و شیء مبنای مفهوم‌سازی ترس قرار گرفته‌اند.
- استعاره مفهومی [ترس حرکت است] گونه‌های مختلف حرکت اعم از فرار، دویدن، بالارفتن، عقب‌گرد، سجده کردن، لرزیدن، حرکت چشم‌ها و قلب را انسجام می‌بخشد، حرکت‌های مزبور کنش‌های رفتاری یا فیزیولوژیک در برابر ترس‌اند که مبنای مجازی سبب ظهور استعاره شده است، حرکت‌های مزبور ناشی از علت‌هایی چون جنگ، قیامت، عذاب، امور غیرطبیعی و عظمت و قدرت الهی هستند؛ در این مفهوم‌سازی درواقع حرکت به عنوان یک کنش رفتاری و پاسخ آنی به ترس است و کاربرد این موارد در قرآن حاکی از عدم تسلط و کنترل بر علتی و نیرویی است که منتهی به ترس می‌شود.
 - نیرو دیگر حوزه مبدأ طرحواره بنیادی است که مبنای استعاره [ترس نیرو است] قرار گرفته است، استعاره مزبور به گونه‌های مختلف نیرو اعم از فشار، مانع و تغییر مسیر انسجام بخشید. در این مفهوم‌سازی بیشتر شاهد واکنش‌های ارادی هستیم. به این صورت که فرد با نیرویی ارادی و از درون خود به مقابله با نیروهای بیرونی چون نافرمانی و گناه می‌پردازد.
 - در قرآن برای مفهوم‌سازی ترس‌هایی که از نمود بیرونی برخوردارند از طرحواره حرکتی و برای ترس‌های درونی شاهد طرحواره‌های نیرو و حجم هستیم.
 - در قرآن نیروی حقیقی خداوند تلقی می‌شود و هر نیرویی غیر از او بی‌اثر است، از این رو افرادی که نیروی الهی را بی‌اثر قلمداد می‌کنند در مواجهه با این نیرو یا نیروهای مرتبط با آن مغلوب شده ترسشان بر مبنای واکنش‌های حرکتی نشان داده شده است؛ در مقابل افرادی که تنها نیروی مؤثر را نیروی عظمت الهی دانسته‌اند ترس ایشان در برابر نیروی شیطان و گناه بر مبنای مانع و تغییر مسیر مفهوم‌سازی شده است، امر الهی به اینگونه واکنش در برابر نیروی شیطان و گناه به نوعی از این ترس، نوعی ترس اخلاقی را به ذهن متبادر می‌سازد.
 - در زبان قرآن از اعضای بدن به عنوان مظلوف برای حس ترس بهره گرفته شده است از میان اندام‌های درونی قلب به عنوان ظرف ترس در قرآن از نقش عمده‌ای برخوردار است و پس از آن می‌توان به چشم و گوش به عنوان اندام بیرونی اشاره کرد.

۸. پی‌نوشت‌ها

1. conceptualize
2. source domain
3. target domain
4. mapping
5. Weiguan
6. Jinglin
7. A contrastive analysis of fear metaphor between engines & chaines
8. Oster
9. Angst and fear in contrast: A corpus-based analysis of emotion concepts
10. Ansah
11. Culture in embodied cognition: metaphorical/metonymic conceptualizations of fear in akan and english.
۱۲. به مجموعه‌ای از نظریه‌ها اطلاق می‌شود که به ابعاد شناختی ارتباط زبانی می‌پردازد و زبان را به عنوان ابزاری برای سامان دهی، پردازش و انتقال اطلاعات در نظر می‌گیرد (افراشی، ۱۳۹۵، ص. ۲۵ و ۲۶).
13. conceptual System
14. semantic Structure
15. conceptual Structure
16. the conceptual metaphor
17. name of mapping
18. knowledge based metaphor
19. schema based metaphor
20. container
21. path
22. force
23. balance
24. object
25. up-down
26. front-back
27. compulsion
28. blockage
29. counterforce
30. diversion
31. removal of restraint
32. enablement
33. attraction

۹. منابع

- قرآن کریم
- ابن عاشور، م. (بی تا). *التحریر و التنویر*. بی جا: بی نا.
- ابن فارس، ا. (۱۴۰۴ ق). *مقاییس معجم مقاییس اللغة*. چاپ اول، تهران، انتشارات علوم اسلامی
- ابن عاشور، م. (بی تا). *التحریر و التنویر*. بی جا: بی نا.
- ابن فارس، ا. (۱۴۰۴ ق). *معجم مقاییس اللغة*. تهران: انتشارات علوم اسلامی.
- ابن منظور، م. (۱۴۱۴ ق). *لسان العرب*. بیروت: دار صادر.
- ابن هشام الانصاری، ع. (۱۳۷۸ ق). *مغنی اللیب*. تهران: مؤسسه الصادق.
- ابو حیان، م. (۱۴۲۰ ق). *البحر المحیط فی التفسیر*. بیروت: دارالفکر.
- افراشی، آ. (۱۳۹۵). *مبانی معناشناسی شناختی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- انصاریان، ح. (۱۳۸۳). *ترجمه قرآن*. قم: اسوه.
- ایزوتسو، ت. (۱۳۸۸). *خدا و انسان در قرآن* (ترجمه ا. آرام، چاپ ششم). تهران: شرکت سهامی انتشار.
- آبادی، ف. (۱۴۰۰). *مفهوم سازی شیطان/ابلیس در نظام هدایت/ضلالت بر مبنای مقوله حرکت*. زبان پژوهی، ۴۰، ۲۵۷-۲۸۵.
- آیتی، ع. (۱۳۷۴). *ترجمه قرآن*. تهران: سروش.
- پاکتچی، ا. (۱۳۹۷). *چند معنایی ماده «نذر» در قرآن*. *فصلنامه زبان قرآن و تفسیر*، ۱۳، ۹۱-۱۰۶.
- تبلیغ، پ. (۱۳۷۵). *پویایی ایمان* (ترجمه ح. نوروزی). تهران: انتشارات حکمت.
- ثقفی، ع. و همکاران (۱۴۰۱). *مفهوم سازی استعاره شجاعت در متون معاصر زبان فارسی و انگلیسی*. *جستارهای زبانی*، ۲(۶۸)، ۶۹۱-۷۱۶.
- جانسون، م. (۱۳۹۷). *بدن در ذهن* (ترجمه ج. میرزاییگی). تهران: آگاه.
- جوهری، ا. (۱۴۰۴). *الصحاح*. بیروت: دارالعلم.
- راغب اصفهانی، ح. (۱۴۱۲ ق). *المفردات فی غریب القرآن*. بیروت: دارالعلم الدار الشامیه.
- رضایی اصفهانی، م. (۱۳۸۳). *ترجمه قرآن*. قم: دارالفکر.

- ریکور، پ. (۱۳۸۶). استعاره و ایجاد معنای جدید در زبان قرآن (ترجمه ح. نقوی). معرفت، ۱۲۰.
- زمخشری، م. (۱۴۰۷ق). *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل*. بیروت: دارالکتب العربی.
- سعیدی روشن، م. (۱۳۸۳). *تحلیل زبان قرآن و روش‌های فهم آن*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- شرف‌زاده، م. و زارع، ا. (۱۳۹۱). بررسی شناختی مفهوم استعاره‌ی ترس در زبان فارسی. *مجموعه مقالات دانشگاه علامه طباطبائی*، ۲۸۰، ۴۰۰-۴۰۸.
- صراحی، م. (۱۳۹۱). *بررسی مقابله‌ای استعاره در زبان‌های فارسی و انگلیسی براساس نظریه استعاره‌های مفهومی (پایان‌نامه دکتري)*. اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- طباطبائی، م. (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عامری، ح. و همکاران (۱۳۹۸). بررسی مقابله‌ای طرحواره‌های تصویری در اشعار حافظ و اشعار سهراب سپهری. *فصلنامه جستارهای زبانی*، ۲ (۵۰)، ۲۰۱-۲۲۳.
- فخرالدین رازی، م. (۱۴۲۰ق). *مفاتیح الغیب*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- فراهیدی، خ. (۱۴۱۰ق). *کتاب العین*. قم: انتشارات هجرت.
- کووچش، ز. (۱۳۹۳). *مقدمه‌ای کاربردی بر استعاره (ترجمه ش. پورابراهیم)*. تهران: سمت.
- کووچش، ز. (۱۳۹۵). *زبان، ذهن و فرهنگ (ترجمه ج. میرزابیگی)*. تهران: آگاه.
- کووچش، ز. (۱۳۹۶). *استعاره‌ها از کجا می‌آیند (ترجمه ج. میرزابیگی)*. تهران: آگاه.
- گلفام، ب. و بهرامی‌خورشید، س. (۱۳۸۶). نگاهی شناختی به مفهوم سببیت در زبان فارسی. *پژوهش‌نامه علوم انسانی*، ۵۵، ۳۷-۶۲.
- لیکاف، ج. و جانسون، م. (۱۳۹۵). *استعاره‌هایی که با آن‌ها زندگی می‌کنیم*. تهران: نشر علم.
- مصطفوی، ح. (۱۳۶۰). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مکارم شیرازی، ن. (۱۳۷۳). *ترجمه قرآن*. قم: دارالقرآن الکریم.
- ملکیان، م. (۱۳۹۱). *بررسی استعاره احساس در گفتار روزمره: مطالعه موردی شهر تهران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)*. تهران: دانشگاه الزهرا (س).
- مولودی، ا. و کریمی، غ. (۱۳۹۶). رویکرد پیکره‌بنیاد به استعاره‌های شناختی در زبان فارسی: مطالعه حوزه مقصد ترس. *فصلنامه هنر و زبان*، ۴، ۷-۴۰.

- الهی قمشه‌ای، م. (۱۳۸۰). ترجمه قرآن. قم: انتشارات فاطمه الزهرا.
- یاسری، م. (۱۴۱۵ق). ترجمه قرآن. قم: بنیاد فرهنگی امام مهدی.

References

- Abadi, F. (2021). Conceptualization of Satan/Iblis in the guidance /deviation system based on the category of motion. *Zaban-Pazhuheshi Journal*, 40, 257–285. [In Persian].
- Abu Hayyan, M. (1420). *Al-Bahr al-Muḥīṭ fī al-Tafsīr*. Dār al-Fikr. [In Arabic].
- Afrashi, A. (2016). *Foundations of cognitive semantics*. Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].
- Amiri, H., et al. (2019). A comparative study of conceptual schemas in Hafez's and Sohrab Sepehri's poems. *Linguistic Essays*, 2(50), 201–223. [In Persian].
- Ansah, G. N. (2014). Culture in embodied cognition: Metaphorical/Metonymic conceptualization of FEAR in Akan and English. *Journal of Metaphor & Symbol*, 29, 44–58.
- Ansarian, H. (2004). *Translation of the Qur'an*. Osveh Publications. [In Persian].
- Ayati, A. (1995). *Translation of the Qur'an*. Soroush Publications. [In Persian].
- Elahi Qomshe'i, M. (2001). *Translation of the Qur'an*. Fatemeh Zahra Publications. [In Persian].
- Evans, V., & Green, M. (2007). *Cognitive linguistics: An introduction*. Edinburgh University Press.
- Fakhr al-Din al-Razi, M. (2000). *Mafatih al-Ghayb* (3rd ed.). Dār Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic].
- Farahidi, K. (2013). *Kitab al-'Ayn* (1st ed.). Dar al-Qalam. [In Arabic].
- Golfam, B., & Bahrami-Khorshid, S. (2007). A cognitive perspective on causativity in Persian. *Humanities Research Journal*, 55, 37–62. [In Persian].
- Grady, J. (1997). *Foundations of meaning: Primary metaphor and primary sense* [Doctoral dissertation, University of California at Berkeley].

- Ibn Ashur, M. (n.d.). *Al-Tahrir wa al-Tanwir*. [Publisher information missing]. [In Arabic].
- Ibn Faris, A. (1983). *Mu'jam Maqāyīs al-Lughah*. Islamic Sciences Publishing. [In Arabic].
- Ibn Hisham al-Ansari, A. (1999). *Mughni al-Labīb*. Al-Sadiq Institute. [In Arabic].
- Ibn Manzur, M. (1993). *Lisān al-'Arab*. Dār Sādir. [In Arabic].
- Izutsu, T. (2009). *God and man in the Qur'an* (A. Aram, Trans.; 6th ed.). Sherkat-e Sahami Enteshar. [In Persian].
- Johari, A. (1404). *Al-Sihah*. Dār al-'Ilm. [In Persian].
- Johnson, M. (2018). *The body in the mind* (J. Mirzabeigi, Trans.). Agah.
- Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2014). *A practical introduction to metaphor* (Shirin Pour-Ebrahim, Trans.). SAMT. [In Persian].
- Kövecses, Z. (2016). *Language, mind, and culture* (J. Mirzabeigi, Trans.). Agah. [In Persian].
- Kövecses, Z. (2017). *Where do metaphors come from* (J. Mirzabeigi, Trans.). Agah.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2016). *Metaphors we live by*. Nashr Elm. [In Persian].
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
- Makarem Shirazi, N. (1994). *Translation of the Qur'an*. Dār al-Qur'an al-Karim. [In Persian].
- Malinowski, B. (1960). *A scientific theory of culture*. Oxford University Press.
- Malkiyan, M. (2012). *A study of the metaphor of emotion in everyday speech: A case study of Tehran* [Master's thesis, Alzahra University]. [In Persian].
- Moloodi, A., & Karimi, G. (2017). A corpus-based approach to cognitive metaphors in Persian: A study of the domain of fear. *Art & Language Journal*, 4, 7–40. [In Persian].

- Mustafawi, H. (1981). *Al-Tahqiq fi Kalimat al-Qur'an al-Karim*. Translation and Publication Bureau. [In Persian].
- Orel, V., & Stolbova, O. (2016). *Hamito-Semitic etymological dictionary*. Brill.
- Oster, U. (2012). *ANGST and FEAR in contrast: A corpus-based analysis of emotion concepts in cognitive linguistics between universality and variation*. Cambridge Scholars Publishing.
- Pakatchi, A. (2018). Polysemy of the root “Nazar” in the Qur'an. *Qur'anic Language and Exegesis Journal*, 13, 91–106. [In Persian].
- Raghīb Isfahani, H. (1991). *Al-Mufradāt fi Gharīb al-Qur'an*. Dār al-'Ilm al-Dar al-Shamiyah. [In Arabic].
- Rezaei Isfahani, M. (2004). *Translation of the Qur'an*. Dār al-Fikr. [In Persian].
- Ricoeur, P. (2007). Metaphor and the creation of new meaning in the Qur'anic language (H. Naqavi, Trans.). *Ma'refat Journal*, 120. [In Persian].
- Riemer, N. (2010). *Introducing semantics: Cambridge introductions to language and linguistics*. Cambridge University Press.
- Saeedi Roshan, M. (2004). *Analysis of the language of the Qur'an and methods of understanding it*. Institute for Culture and Islamic Thought. [In Persian].
- Saqafi, A., et al. (2022). Metaphorical conceptualization of courage in contemporary Persian and English texts. *Linguistic Essays*, 2(68), 691–716. [In Persian].
- Sarahi, M. (2012). *A comparative study of metaphor in Persian and English based on conceptual metaphor theory* [Doctoral dissertation, University of Isfahan]. [In Persian].
- Sharafzadeh, M., & Zare, A. (2012). A cognitive study of the metaphorical concept of fear in Persian. *Collected Papers of Allameh Tabataba'i University*, 280, 400–408. [In Persian].
- Tabatabai, M. (1417). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an* (5th ed.). Islamic Publications Office, Society of Seminary Teachers of Qom. [In Persian].
- Tilisch, P. (1996). *Dynamics of faith* (H. Norouzi, Trans.). Hekmat Publications. [In Persian].

Persian].

- Weiguan, D., & Jinglin, M. (2008). A contrastive analysis of fear metaphors between English & Chinese. *Journal of Taizhou University*. [In Persian].
- Yaseri, M. (1415). *Translation of the Qur'an*. Imam Mahdi Cultural Foundation. [In Persian].
- Zamakhshari, M. (1407). *Al-Kashshaf 'an Haqā'iq Ghawāmidh al-Tanzil*. Dār al-Kitāb al-'Arabī. [In Arabic].

